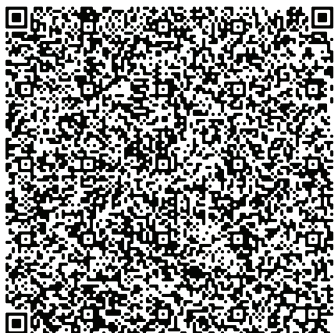

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.01/.09

Людмила Хоружа
ORCID iD 0000-0003-4405-4847

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії педагогіки,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Тимошенка 13 б, 04212 м. Київ, Україна
l.khoruzha@kubg.edu.ua

У ПОШУКАХ НОВОЇ ПЕДАГОГІКИ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті автор розмірковує про роль і значущість педагогічної науки у сучасному суспільстві, здійснює критичний аналіз її змін відповідно до нових викликів та освітніх запитів, визначає позитивне і негативне у цьому процесі. Разом із цим актуалізується проблема оновлення змісту і технологій педагогіки, яка розглядається на соціальному, теоретичному і практичному рівнях. Наголошується на необхідності критичного аналізу трансформацій у педагогічній науці на міждисциплінарній основі, впровадженні інформаційних технологій в освіту з урахуванням дидактичної доцільності.

Ключові слова: закономірності; зміст педагогіки; міждисциплінарність; педагогіка; педагогічні технології; феноменологічний підхід.

Вступ. Поняття «педагогіка» в усі часи наповнювалось глибоким змістом: майстерність; цілеспрямована і систематична діяльність з формування людини; підтримка та її супровід на шляху життєвого становлення тощо. Однак сьогодні, в епоху складних викликів перед людиною і суспільством, педагогіка не тільки не посилює власну роль, а навпаки втрачає своє первинне значення, сприймається як ретропоняття – застаріле і неактуальне. Підтвердженням є той факт, що у вітчизняному нормативно-правовому забезпеченні розвитку освіти науки педагогіки вже не існує. Її вилучено з «Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (постанова Кабінету міністрів України від 29.04.2015 р. № 266), і замінено на галузь знань «Освіта». Розробники сучасних нормативних документів ніби соромляться назвати її саме наукою і тому ховають під назвою «Науки про освіту».

Метою статті є здійснення критичного аналізу змін, які відбуваються у сучасній педагогіці, розкриття вимог до її змісту і технологій щодо нових викликів та освітніх запитів, позитивного і негативного у цьому процесі.

Аналіз стратегії розвитку педагогіки в сучасних умовах. Аналізуючи ситуацію, яка складається відносно педагогіки в нашій країні, варто звернути увагу на те, що вона не зовсім відповідає проце-

сам, які відбуваються у європейських країнах. Там педагогіка залишається актуальною і затребуваною суспільством. Так, ще десять років тому, у 2006 році, в штаб-квартирі ЮНЕСКО в Парижі пройшла вже друга Міжнародна конференція «Нова педагогіка для суспільства майбутнього», на початку грудня ц.р. Ізраїльська агенція з розвитку міжнародного співробітництва МЗС Держави Ізраїль – MASHAV проводить для викладачів вищих навчальних закладів курси «Нова педагогіка у ХХІ сторіччі». Отже, педагогіка не тільки не зникає, а посилює своє соціальне значення для розвитку суспільства майбутнього.

При цьому, аналізуючи термін «нове» та екстраполюючи його на предмет науки «педагогіка», не завжди ототожнюється значення поняття з такими його характеристиками: «відкрито уперше», «сформувалося нещодавно», «використовується замість попереднього», «будується за новою технологією» тощо. Адже педагогіка – це історія людства, на усіх етапах його розвитку наука відпрацьовувала власну методологію, розширювала термінологічне поле, створювала нові форми і методи, висувала інноваційні ідеї. Діалектика напрацьованого у педагогіці, і нового, що детерміноване суспільними змінами, сучасними технологіями глобалізованого світу, повинна стати основним методологічним постулатом для всіх, хто переймається змінами

у педагогічній науці. Отже, співвіднесення у педагогіці одночасно інваріантного та прогресивного, позитивного і сучасного в умовах, які змінилися, є базовим принципом осмислення проблеми оновлення теорії та практики педагогічної науки. Розглянемо цю проблему на декількох рівнях: соціальному, теоретичному та технологічному.

Педагогічна наука за багатоманітністю та складністю суспільних завдань – освіта, виховання, формування світогляду громадян тощо – виконує у суспільстві надзвичайно відповідальну місію. Тому врахування законів розвитку суспільства є першоосновою осмислення змін, які необхідні сьогодні в педагогіці. Одним із таких законів є закон єдності розвитку основних сфер людської діяльності: матеріальне виробництво, споживання, державотворення та державне управління, соціальна, духовна, сфера освіти та інтелектуального розвитку тощо. Сутність його полягає в тому, що жодна з основних сфер людської діяльності не може існувати незалежно від інших, вона не здатна на самостійний, ефективний розвиток (Шутов В. Н., 2015, С. 91–92). Основні сфери людської діяльності функціонують у єдності одна з одною. Отже, коли автори сучасних освітніх реформ, розробники концепцій запозичують певні зразки розвитку освіти з інших країн та прагнуть імплементувати їх у вітчизняний освітній простір, ігноруючи динаміку змін в інших сферах людської діяльності, їхні реформаторські ідеї приречені на невдачу.

Однак, не можна не згадати й інші суспільні закономірності, які стосуються розвитку соціальних систем. Педагогічна наука і освіта, як її предмет, власне і є такими соціальними системами. Закон Вернадського-Бауера фіксує не тільки особливості розвитку біологічних систем, а й застосовується для опису еволюції соціальних систем. Йдеться про рівновагу систем, які самоорганізуються. Їх сталий розвиток визначається динамічною рівновагою з зовнішнім середовищем, коли ж зовнішній вплив стає мінімальним, рівновага зміщується до критичної межі. Після цього з системою відбуваються незворотні зміни: або вона переходить у якісно новий стан, або повністю руйнується. (Шутов В. Н., 2015, с. 42). Якщо взяти до уваги цей закон, то сьогодні вся педагогічна система і наука так само стоять біля крайньої межі: знижені увага з боку держави, значущість у її суспільному призначенні, соціальний статус педагога та інше. Разом із цим чимало нових викликів сьогодення: відповідність педагогічного змісту та методів вимогам сучасної людини й інформаційному середовищу; вихід на нові компетентності, які потрібні людині у XXI столітті; зміна усталеної професійної ролі вчителя на консультанта, тьютора, фасилітатора тощо. Отже таке внутрішнє протиріччя потребує розв'язання, але у пошуках нової педагогіки, важливо не втратити сутнісне ядро науки, традиції вітчизняної системи освіти. При

цьому для педагогіки як соціальної, людинознавчої науки важливо враховувати зовнішні фактори середовища, які взаємодіють з внутрішньою самоорганізацією педагогічних систем.

Зважаючи на європейський досвід, академік О. Я. Савченко у цьому контексті стверджує, що в останнє десятиліття освітні реформи в ЄС відбуваються «згори-вниз» до «інтеракційного планування», що передбачає залучення до співпраці широкого загалу вчених, практиків, батьків, видавців. Цей спосіб призводить до суспільного консенсусу. Однак, на думку вченого, в Україні цей спосіб освоєний ще недостатньо (Савченко О. Я., 2010, с. 4).

Оновлення змісту вітчизняної педагогіки значною мірою залежить від чіткості обраної державою моделі реформування освіти, яка слугує певним орієнтиром і для розвитку інших сфер людської діяльності, пов'язаних з освітою. У країнах ЄС розвиток освіти здійснюється за різними моделями (А. А. Сбруева, О. І. Локшина, О. В. Матвієнко). Серед них можна визначити основні:

- *екстраполяційна* – планує розвиток освіти на основі тих позитивних процесів, що вже відбулись і підтвердили свою результативність;
- *демографічна*, основним чинником якої є врахування наявних і перспективних демографічних даних і прогнозів;
- *орієнтована на ринок праці*, пристосована до передбачуваних потреб у робочій силі з певним профілем і рівнем підготовки;
- *економічно-ефективна*, суть якої є визначення шляхів досягнення максимальних економічних результатів полягає у визначенні способів досягнення максимальних економічних результатів від роботи якісно підготовлених працівників і мінімальних витрат на їх освіту;
- *суспільно-орієнтована*, яка послідовно враховує вищі інтереси розвитку суспільства (традиції, стійкий розвиток, подолання екологічних та інших проблем) (Савченко О. Я., 2010, с. 3–4).

Отже, побудова відповідної моделі реформування освіти є важливою складовою процесу оновлення педагогіки, розроблення нових теорій, концепцій, технологій, визначення наукових феноменів, які є системостворюючими у розбудові сучасних стратегій розвитку освіти. Такими феноменами у свій час, наприклад, у проблемному навчанні була навчальна проблема; теорії компетентнісного підходу – поняття «компетентність» і «компетенція» та інше. Саме феномен є пусковим механізмом розвитку педагогічної теорії, він характеризує відповідний об'єкт, предмет і процес реалізації новаторської теорії. Вчені стверджують, що феноменологічний підхід у розвитку педагогічних теорій може бути реалізований через такі закономірності:

- чіткість розуміння об'єкта, предмету, цілей, процесуальності та отриманого результату;

• феномен, який визначено, необхідно дослідити як локально в контексті розвитку відповідних педагогічних теорій, так і глобально у порівнянні вже з існуючими теоріями;

• розуміння ефективності і результативності нововведення.

Запровадження феноменологічного підходу у педагогіці стосується не тільки обґрунтування нових теоретичних положень, концепцій, а й упорядкування і чіткого розуміння сутності понять, які надто активно вводяться сьогодні у науково-педагогічний тезаурус. Запозичення слів іншомовного походження без достатнього розуміння їх сутності та доцільності використання у педагогічному контексті. Одним з останніх прикладів може бути запровадження у педагогічний лексикон поняття академічної доброчесності, яке трактується дослідниками як чесність у взаєминах між суб'єктами академічного середовища і використовується для опису регулювання цих взаємин. Запозичення цього поняття з англійської мови є лише данина моді, адже у вітчизняному педагогічному тезаурусі усталеними вже є такі поняття як «етична компетентність», «педагогічна етика», «наукова етика», «академічна культура» та інші. Цими поняттями характеризується не тільки одна з найважливіших моральних чеснот – чесність, а й сукупність моральних цінностей, принципів та інших моральних категорій (педагогічний обов'язок, відповідальність, гідність та інші), процес їх формування. Отже, будь-яке нове поняття, як складова реалізації феноменологічного підходу, потребує розуміння та дослідження його сутнісних особливостей. Слід також зазначити, що мета і сенс розробки кожної теорії полягає у підвищенні ефективності та гарантованості якості освіти (виховання) у порівнянні з тими теоріями, які запроваджувалися раніше.

На шляху євроінтеграції нашої держави та усіх її інститутів часто доводиться чути наступні фрази: «євростандарти», «європейські цінності», «моделі європейської освіти», «європейський досвід» тощо. Дійсно, європейська педагогічна традиція формувалась тривалий час на ідеях філософії античності, середньовіччя, Відродження, Просвітництва. Європейська педагогіка завдячує своєму розвитку таким педагогам, мислителям як Я. А. Коменському, Ж. Ж. Руссо, І. Г. Песталоцці, Я. Корчаку, М. Монтессорі, Р. Штайнеру та іншим. При цьому вітчизняна педагогіка має більші переваги, адже спирається не тільки на ідеї згаданих вище європейських учених, а й має власне міцне національне підґрунтя, яке створено такими педагогами-мислителями: Г. С. Сковородою, П. Д. Юркевичем, М. П. Драгомановим, К. Д. Ушинським, Б. Д. Грінченком, А. С. Макаренком, В. О. Сухомлинським та іншими. Це ні в якому разі не повинно формувати в нас педагогічну меншовартість,

а навпаки має сприйматися кризь напрацювання вітчизняної педагогічної науки міцного теоретичного та історичного підґрунтя. Отже, відомі слова Т.Г. Шевченка «чужого навчайтеся і свого не цурайтеся» і в цій справі є дороговказом.

Варто зазначити, що повністю імлементуючи європейський педагогічний досвід у вітчизняні реалії, реформатори не зважають на ті процеси, які відбуваються у європейському освітньому просторі. На думку академіка В. П. Андрущенка, європейська педагогіка сьогодні переживає далеко не найкращі часи. Світова криза викликала руйнацію нібито надійних і усталених систем та інститутів. У цих умовах і європейська освіта змінює свої контури, модернізує зміст освіти і виховання, а головне – шукає можливості переходу до формування нової шкали цінностей, які визначаються потребами XXI століття (Андрущенко В. П., 2012, с. 189). На основі цієї шкали цінностей європейська освіта, а разом із нею і українська, формує демократичну, толерантну, творчу, здатну до сприйняття ціннісних систем інших народів та культур, відкриту для спілкування і співробітництва особистість. Визначені цінності є аксіологічною основою формування у підростаючого покоління навичок XXI століття, запропонованих на початку 250 науковцями та 60 науковими організаціями, завдяки яким люди можуть бути успішними у професійній діяльності та особистому житті.

До зазначених вище цінностей, з метою підвищення статусу освіти у суспільстві, варто додати і таку цінність, як інвестиція в освіту. Від домінування цієї цінності у суспільній свідомості здатне змінитися ставлення людей до знання як інструменту подальшого життєвого пізнання та самовизначення. Як стверджують дослідники, ціннісні орієнтири, актуальні та перспективні цілі, результати освіти визначають зміст і методику освітнього процесу, а відповідно і процесу його інноваційного вдосконалення (Загвязинский В. И., 2012, с. 28).

Педагогіка сприймається у Європі як наука з широким предметним полем, яке постійно розширюється задля одержання, вироблення, систематизації знань для освіти та виховання людини, її суспільно-практичної діяльності та розвитку. У європейському освітньому просторі активно розвиваються різні науково-педагогічні напрями: критична педагогіка, медіапедагогіка, міжкультурна педагогіка, гендерна педагогіка, педагогіка дорослих, педагогіка підприємництва та інші. Виникнення цих наукових напрямів пов'язано з тим, що у XXI столітті з'являється все більше проблем, які не можуть бути вирішені у дисциплінарних межах однієї науки, і тому можна говорити про перспективи формування нових міждисциплінарних галузей педагогічних знань. Для вітчизняної педагогічної науки ідея міждисциплінарності є також актуальною і недостатньо вивченою. На нашу думку, її розв'язання слід розпочинати зі створення

інтерактивних підручників, навчальних посібників із міждисциплінарних педагогічних дисциплін.

Перехідний характер сучасної епохи поставив педагогіку як людинознавчу науку у складну ситуацію, пов'язану не тільки з переглядом методології, змісту, а й освітніх технологій. Слід зазначити, що вчені звертають увагу на поліцентризм педагогічного процесу. Це засвідчує той факт, що у цьому процесі не може бути однієї панівної парадигми, метода, технології. Відповідно до міркувань С. У. Гончаренка та В. Кушніра педагогічний процес не є статичною множиною, а представляє змінну діамножинність (Гончаренко С., Кушнір В., 2005, с. 3). Вчені констатували багатовимірність педагогічного процесу, доповнювальність, що пояснюється його специфікою.

Серед сучасних методів та освітніх технологій педагогіка робить акцент на ті, що спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності особистості, самостійності в навчанні, інтенсифікацію цього процесу: адаптивне, синхронне, асинхронне, змішане навчання; методика «перевернутого» класу, ігрофікація тощо. Основою усіх цих технологій є інформаційно-комунікаційні ресурси. Вчені зазначають, що власне інформаційні технології не забезпечують ефективність та результативність навчання. Використовуючи їх з дидактичною метою, важливо враховувати наступні дидактичні вимоги:

- розподіляти інформацію;
- формувати у студентів причетність до інформації;
- розвивати критичне мислення в учнів;
- активно впроваджувати активну комунікацію та інше.

Визначаючи пріоритетність педагогіки, наукових підходів щодо відбору інформаційних технологій у навчанні, в контексті згаданого вище, слід звернутися до міркувань австралійського ученого А. Каррінгтона, який розробив «педагогічне колесо». Воно допомагає педагогам визначити дидактичне місце і мету різноманітних освітніх видів діяльності. При цьому використання інформаційних додатків у контексті загальних цілей навчання узгоджується з потребами учнів, що уможлиблює розвиток їхнього мислення, навичок XXI століття. Розглядаючи цифрові технології як невід'ємну складову сучасної освіти, вчений при цьому стверджує, що педагогіка первинна, саме за її допомогою можна правильно визначити необхідні електронні ресурси і доцільно їх використати у навчальному процесі (Каррінгтон А.)

Висновок. Отже, постійні зміни суспільних цілей, підвищення соціальних запитів до системи освіти та її якості, розвиток інформаційних технологій вимагають від педагогіки як науки про освіту певних змін і трансформацій. Створення нової педагогіки чи її оновлення, модернізація – ці питання є предметом постійних дискусій вчених, педагогів-практиків. Критичний аналіз трансформацій у педагогічній науці на соціальному, теоретичному та практичному рівнях довів, що вона може мати традиційно-інноваційну стратегію, розвивати свій зміст на міждисциплінарній основі, впроваджувати інформаційні технології в освіту з урахуванням дидактичної доцільності. Зважаючи на природу традицій та інновацій, будь яке нововведення виникає і розвивається на основі традиційного, ефективного і перевіреного часом.

Література

1. Андрущенко В. П. Проблема подготовки нового учителя для объединенной Европы XXI / В. П. Андрущенко // Современное образование как открытая система: коллективная монография / под ред. Н. Г. Ничкало, Г. Р. Филонова, О. В. Суходольской-Кулешовой. – М.: Институт научной и педагогической информации РАО, издательство «ЮНИТИ-ДАНА», издательство «ЮРКОМПАНИ», 2012. – 576 с.
2. Гончаренко С. Педагогічний процес з погляду «філософії XXI ст.» / С. Гончаренко, В. Кушнір // Шлях освіти, 2005. – № 1. – С. 2–7.
3. Загвязинский В. И. Теория обучения и воспитания: учебник для бакалавров / В. И. Загвязинский, И. Н. Емельянова. – М.: Изд-во Юрайт, 2012. – 314 с.
4. Каррінгтон А. Суть не в приложениях, суть – в педагогике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://roachinthenet.blogspot.ru/2016/03/blogpost.html#.VuE3dH2LTGg>
5. Савченко О. Досвід реформування української освіти: уроки і подальший поступ / О. Савченко // Шлях освіти, 2010. – № 3. – С. 2–6.
6. Шутов В. Н. Основы современной социологии: 15 фундаментальных законов / В. Н. Шутов. – М.: Этерна, 2015. – 224 с.
7. Altenthan S., Betscher-Ott S., Gothardt W., Hofmair H., Hohlein R., Ott W., Poll P. *Padagogik / Hermann Hobmair.*-Koln :Bildungsverlag EINS GMBH, 2012, 467.
8. Jacob W. J. Interdisciplinary trends in higher education. *Palgrave Communications* 1, Article number : 15001 (2015), DOI :10.1057/palcomms.2015.1. URL: <http://www.palgrave-journals.com/articles/palcomms20151>.

В ПОИСКАХ НОВОЙ ПЕДАГОГИКИ: КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Хоружая Людмила, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой теории и истории педагогики, Киевский университет имени Бориса Гринченко, ул. Тимошенко 13 б, 04212 г. Киев, Украина, khoruzha@kubg.edu.ua

В статье автор размышляет о роли и значимости педагогической науки в современном обществе, проводит критический анализ изменений, которые происходят в образовании, определяет позитивное и негативное в этом процессе. Также актуализируется проблема модернизации педагогического содержания и технологий, которая рассматривается на социальном, теоретическом и практическом уровнях. Подчеркивается необходимость критического анализа трансформаций в педагогической науке на междисциплинарной основе, внедрении информационных технологий в образовании с учетом дидактической целесообразности.

Ключевые слова: закономерности; междисциплинарность; педагогика; педагогические технологии; содержание педагогики; феноменологический подход.

IN SEARCH OF A NEW PEDAGOGY: A CRITICAL ANALYSIS

Khoruzha Lyudmila, doctor of pedagogical sciences, professor, head of department Theory and History of Education, Borys Grinchenko Kyiv University, 13-b Tymoshenko Str., 04212 Kyiv, Ukraine, l.khoruzha@kubg.edu.ua

The author reflects on the role and importance of teaching science in the modern society, conducting a critical analysis of the changes that occur in education, determines the positive and negative in this process. Also the problem of modernization of pedagogical content and technology is updated, which is seen on social, theoretical and practical levels. The researcher emphasizes the need for a critical analysis of the transformations in teaching science in an interdisciplinary manner, the introduction of information technologies in education, taking into account didactic expediency. The author notes that taking into account the laws of society is a fundamental principle of understanding the changes that are needed in pedagogy today. One of these laws is the law of the unity of the main areas of human activity: material production, consumption, state and public administration, social, spiritual, and intellectual sphere of education and etc. Transitional nature of the modern era that made pedagogy as science in a difficult situation, due not only to review the methodology, content, and educational technology is determined. It should be noted that scientists pay attention to the polycentric pedagogical process. It confirms the fact that this process can not be one of the dominant paradigm, method and technology. Among the modern methods of pedagogy and educational technology focuses on those aimed at enhancing cognitive functions of personality, independence in learning, the intensification of this process: adaptive, synchronous, asynchronous, blended learning; "inverted" class technique; learning in the game more. The basis of all these technologies are information and communication resources. Scientists say that IT efficiency and effectiveness of training should be supplied with didactic provision.

Keywords: content of pedagogy; educational technology; interdisciplinarity; pedagogy; phenomenological approach; regularity.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2016

Прийнято до друку 27.10.2016